

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус С. Ю. Розвиток дослідницьких здібностей старшокласників у процесі діяльності Малої академії наук (на матеріалі фізики) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Білоус Світлана Юріївна. – К., 2005. – 256 с.
2. Мінч Л. В. Науково-дослідна робота учнів основної школи як фактор мотивації до навчання фізики / Л. В. Мінч // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 6. – С. 121–126.
3. Поліхун Н. І. Розвиток творчої діяльності старшокласників у процесі навчання фізики з використанням проектної технології : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Поліхун Наталія Іванівна. – К., 2007. – 232 с.
4. Тихенко Л. В. Формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності в Малій Академії наук України : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Тихенко Лариса Василівна. – К., 2008. – 324 с.
5. Шут М. І. Науково-дослідна робота з фізики у середніх та вищих навчальних закладах : навчальний посібник / М. І. Шут, В. П. Сергієнко. – К. : Шкільний світ, 2004. – 128 с.

УДК 378.147+373.31:37.018

Л. В. Чемоніна,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний
педагогічний університет)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

Постановка проблеми. Загальновідомо, що початкова школа є ланкою системи навчання і виховання, зверненою, з одного боку, до дошкільного закладу, а з іншого – до основної і старшої школи [4]. Через це і завдання педагогічних ВНЗ переважно визначаються підготовкою майбутнього вчителя 1–4 класів до перспективності в роботі з учнями щодо основної школи і наступності під час переходу від одного року навчання до іншого. Проте спостереження за організацією процесу навчання в обох ланках загальноосвітнього навчального закладу, аналіз результатів бесід з учителями дали змогу зробити висновок про далеко не повну реалізацію принципів наступності і перспективності у практиці роботи, які забезпечують безперервність освіти. Однією з причин цього є недостатня розробленість дидактичних засад забезпечення неперервної освіти школярів на основі втілення цих принципів. Водночас удосконалення навчальної роботи ВНЗ, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя початкової школи до здійснення безперервної освіти учнів, є актуальною педагогічною проблемою, що вимагає ґрунтовного вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема безперервності у навчанні школярів знайшла відбиток у працях як відомих педагогів минулого (Я. Коменського, Ф. Дистервега, І. Песталоцці, К. Ушинського), так і сучасних учених-дослідників (психологів: Б. Ананьєва, П. Гальперіна, Г. Люблінської, Н. Менчинської, Н. Талізінної та ін.; педагогів: М. Данилова, Б. Єсіпова, А. Кухти,

А. Мороза, О. Савченко тощо; методистів: М. Вашуленка, М. Львова, М. Пентиліук, Л. Федоренко та ін.). Вивченню питання готовності майбутніх фахівців у галузі початкової освіти до професійної діяльності присвячено значну кількість наукових праць (Г. Балл, В. Бондар, А. Вайсбург, В. Дорохін, А. Капська, Л. Кондрашова, Д. Мазоха, В. Моляко, І. Пастир, А. Проскура, Д. Узнадзе, О. Ярошенко та ін.). Узагальнюючи судження названих учених ми дійшли висновку: готовність майбутнього вчителя до здійснення безперервної освіти є інтегральним особистісним утворенням, яке поєднує в собі оптимальну суму знань, необхідну систему вмінь, психологічну установку на досягнення поставленої мети, мотиви, потреби, здібності, особистісні якості, адекватні вимогам діяльності [2; 6; 7].

Мета статті: визначити теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення безперервної освіти учнів.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дозволяє стверджувати, що основною умовою реалізації єдиної системи навчання, яка забезпечує поступовий розвиток особистості, є наступність. Цей принцип передбачає врахування можливостей учнів, що визначаються їхніми віковими особливостями, й оптимальне використання цих можливостей, тобто вимагає послідовності та систематичності в розподілі і вивченні матеріалу, закономірного переходу від простого до складного. Для наступності є характерною перспективність, оскільки передбачає як врахування в навчально-виховному процесі початкової школи тих вимог, що ставитимуться до учнів на наступному щаблі навчання з метою досягнення ними необхідного рівня розвитку, так і опору педагога на досягнутий школярами рівень розвитку. Отже, можемо стверджувати, що названі принципи зумовлюють перенесення набутого в нову навчальну ситуацію, а, отже, сприяють повноцінному засвоєнню матеріалу.

Усе зазначене вище дозволяє нам дійти висновку, що безперервна освіта – це різні ступені і форми здобуття й удосконалення загальноосвітньої і професійної підготовки (за О. Савченко та ін.), тобто система навчання, побудована на засадах наступності і перспективності. Реалізація цих принципів відіграє важливу роль у забезпеченні розвивальної спрямованості навчання, оскільки наступність створює умови для здійснення єдиної динамічної, перспективної системи навчання і виховання, що сприяє послідовності і систематичності в розподілі та вивченні програмового матеріалу, а, отже, – постійному поступово-висхідному розвитку особистості [10].

Вітчизняними та зарубіжними вченими визначено шляхи розв'язання проблеми наступності і перспективності: знання вчителями початкової школи програмових вимог і методів роботи в основній ланці, а вчителями-предметниками – програм і методів роботи початкової школи; удосконалення навчальних планів, програм і підручників, зокрема, щодо забезпечення поступового зростання навантаження учнів і ускладнення їхньої роботи; викладання навчального матеріалу з врахуванням наступності та вікових особливостей учнів [1; 4; 7; 8; 9]. Визначаючи теоретичні засади підготовки майбутніх учителів 1-4 класів до здійснення безперервної освіти учнів, ми припускали, що підготовка таких фахівців буде ефективною за умов усвідомлення студентами взаємозв'язку в завданнях і змісті програмового матеріалу (поступове розширення, ускладнення і поглиблення тих знань, умінь і навичок, які засвоєно на попередньому етапі, перспективна

спрямованість на вимоги систематичного навчання в ЗНЗ) із навчальних дисциплін шкільного курсу; готовності майбутніх учителів початкової школи здійснювати єдиний методичний підхід до навчання в усіх ланках загальноосвітнього навчального закладу.

Загальновідомо, що оволодіння учнями вміннями й навичками з навчальних предметів, що передбачено освітнім стандартом, базується на засвоєнні ними комплексу теоретичних понять. Успішна організація цього процесу визначається багатьма чинниками, одним із яких є чітке розуміння педагогом шляхів формування кожної з дефініцій. Отже, учитель, перш ніж визначити методи, які забезпечують найбільш повне усвідомлення школярами суттєвих ознак поняття, має бачити перспективу його розвитку й основні етапи засвоєння. Той факт, що дефініції, наприклад, із рідної мови і математики послідовно проходять через весь шкільний курс навчання, дозволяє здійснювати вивчення теоретичного матеріалу з означених навчальних предметів на основі принципів наступності і перспективності, тобто поступово збагачувати його змістову сторону.

За пропонуванням нами курсом “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” підготовка студентів до здійснення виробничих функцій та основних завдань діяльності передбачає ознайомлення майбутніх фахівців із особливостями початкової освіти на сучасному етапі розбудови нашої країни, її роллю у забезпеченні безперервної освіти особистості. Значна увага приділяється питанням щодо модернізації системи загальної шкільної освіти; безперервності освіти; значення єдності принципів, методів і форм навчання в руслі забезпечення безперервної освіти в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі. Вивчення названого вище курсу має фундаментальне значення для подальшого ознайомлення майбутніх фахівців у галузі початкової освіти з технологіями навчання предметів шкільного курсу. Пропонований курс має таку структуру (табл. 1):

Як видно із наведеної вище таблиці, структура навчального курсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” містить три змістових модулі. У першому змістовому модулі розглядаються тенденції розвитку і принципи побудови системи загальної середньої освіти України на сучасному етапі, аналізуються основні документи, які регламентують процес навчання і виховання в сучасному ЗНЗ: “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”; наступність і перспективність визначаються як основна запорука здійснення безперервної шкільної освіти.

Таблиця 1

Опис предмета навчального курсу

Курс бакалавр (денна форма навчання)	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 1,5 Змістових модулів: 3	Шифр і назва галузі знань: 0101 Педагогічна освіта Шифр і назва напрямку підготовки:	Обов'язковий рік підготовки: 1 Семестр: 1 Лекції: 12 годин Практичні: 12 годин Самостійна й індивідуальна

Загальна кількість годин: 54 Тижневих годин: 4	6.010102 Початкова освіта Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр.	робота: 30 годин Вид контролю: підсумкова контрольна робота.

Другий змістовий модуль покликаний ознайомити майбутніх фахівців із концепціями неперервної освіти, базової освіти, початкової школи, висвітлити їхню реалізацію у змісті загальної середньої освіти. У третьому модулі розглядаються форми організації навчання в сучасному ЗНЗ, особливості уроків у початковій школі, наступність і перспективність в організації форм роботи на уроці в загальноосвітньому навчальному закладі; особливості оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, шляхи дотримання спадкоємності в оцінюванні знань, умінь і навичок школярів.

Навчальна дисципліна “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” пов’язана з філософією, педагогікою, психологією, частковими методиками викладання дисциплін (рідної мови, математики тощо) та з іншими науками. Опрацювання курсу передбачає аудиторну (лекції, практичні заняття), самостійну й індивідуальну роботу студентів, виконання завдання із самоперевірки, модульний контроль. Лекції, пропоновані студентам, присвячені окремим темам курсу. За способом викладання цей вид навчальних занять є інформаційним, тобто передбачає передавання інформації шляхом послідовного розкриття наукових фактів, явищ, процесів. Обов’язковим елементом лекцій є подання теоретичного матеріалу у формі проблемного завдання, в умовах якого окреслюються певні суперечності, які потребують вирішення. Науковий і фактичний матеріал лекцій відображає ключові питання навчальної дисципліни. Наприклад, суть лекції № 2 (тема: “Наступність і перспективність – основна запорака здійснення безперервної шкільної освіти”) розкривається викладачем через такі змістові лінії, а саме: наступність і перспективність як дослідженнях учених і науковців різних періодів становлення людської цивілізації. Усе викладене вище дає нам можливість з’ясувати, як названі вище принципи реалізуються у процесі викладання предметів шкільного курсу в початковій школі.

Такий підхід, на нашу думку, дозволяє розкрити майбутнім фахівцям суть поняття “безперервна освіта”; виділити її основні складові, серед яких чільне місце належить принципам наступності і перспективності. Оскільки психологія і педагогіка є основним підґрунтям часткових методик викладання предметів шкільного курсу, необхідно висвітлити історію розвитку проблем наступності і перспективності як дослідженнях учених і науковців різних періодів становлення людської цивілізації. Усе викладене вище дає нам можливість з’ясувати, як названі вище принципи реалізуються у процесі викладання предметів шкільного курсу в початковій школі.

Опрацьовуючи матеріал лекції № 5 (тема: “Форми організації навчання в національному ЗНЗ”), студенти дізнаються про варіативність типів уроків у початковій і основній школі. Так, за допомогою презентацій-схеми “Типологія уроків для початкової та основної школи” викладач може демонструвати студентам, що сучасні підходи до виокремлення форм навчання в обох ланках ЗНЗ уможливають дотримання принципів наступності і перспективності (див. схему 1).

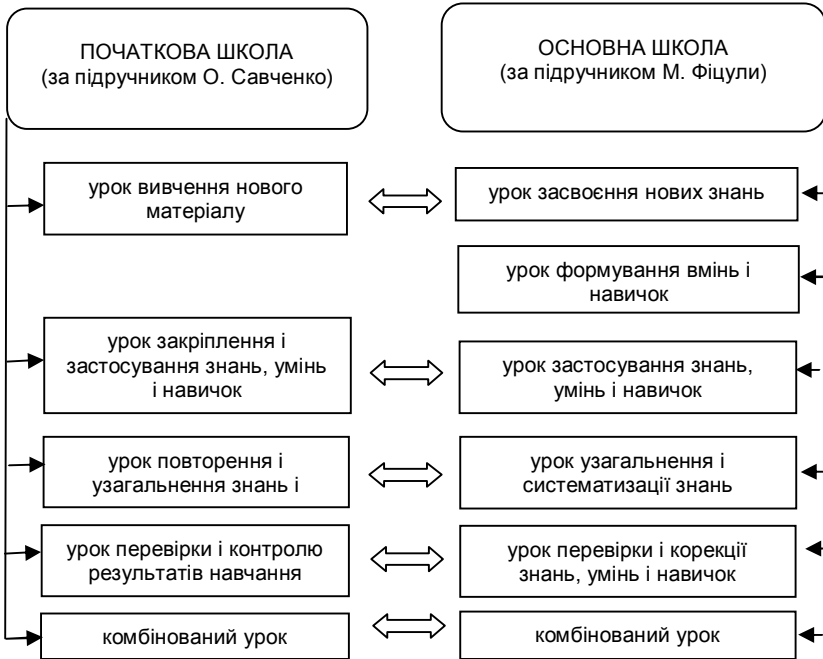

Рис. 1. Типологія уроків для початкової та основної школи

За результатами пропонованого курсу лекцій студенти мають усвідомити, що існують такі шляхи забезпечення безперервної освіти, а саме: “стикування” чинних програм і підручників суміжних класів у їх завданнях і змісті; систематичність і послідовність викладання теоретичних відомостей з опорою на вивчене; організація пропедевтичного вивчення навчального матеріалу у початковій школі; підвищення вимог до учнів – випускників початкової школи; єдиний підхід до оцінювання навчальних досягнень учнів 3-4 і 5-11 класів.

Практичні заняття є невід’ємною складовою у підготовці майбутніх учителів початкової школи до здійснення безперервної освіти. Ця форма організації навчального процесу передбачає опрацювання студентами теоретичних положень, засвоєних на лекціях та у процесі самостійної роботи, обговорення реферативних повідомлень, відіграє важливу роль у виробленні в бакалаврів навичок застосування здобутих знань для вирішення практичних завдань. У змісті практичного заняття нами виділено теоретичну і практичну частини. Перша передбачає співбесіду викладача і студентів з основних питань теми, друга – обговорення повідомлень з актуальних тем організації навчального процесу в сучасному ЗНЗ і виконання майбутніми фахівцями завдань практичного характеру. Наприклад:

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Закономірності, принципи і методи навчання в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі

План

I. Теоретична частина

1. Закономірності, принципи і правила навчання.
2. Сутність і функції методів навчання. Прийоми навчання.
3. Класифікація методів навчання.
4. Засоби навчання в 1–4 і 5–11 класах.

5. Наступність і перспективність у діяльності вчителя початкової школи і педагога-предметника щодо використання принципів і методів навчання.

II. Практична частина

Користуючись знаннями з педагогіки та часткових методик складіть схему: варіант 1: “Принципи навчання в початковій і основній школі”; варіант 2: “Методи навчання в початковій і основній школі”.

Одним із засобів реалізації запропонованої дослідної методики виступає інтерактивне навчання. На думку педагогів (О. Поментун, Л. Пироженко та ін.) і методистів (С. Караман, О. Караман, З. Бакум та ін.), його суть полягає в організації колективного процесу навчального пізнання, заснованого на постійній активній взаємодії всіх студентів. Використання інтерактивних технологій передбачає співнавчання, взаємонавчання, колективне, групове, навчання у співпраці, де учень і педагог виступають рівноправними суб'єктами. Не можна не погодитись із науковцями, які стверджують, що необхідними умовами успішного запровадження такого навчання є чіткий план дій і конкретні завдання для майбутніх фахівців, співпраця між ними тощо [2; 5; 7]. Отже, позитивні результати у формуванні умінь і навичок бакалаврів можуть бути досягнуті через взаємні зусилля учасників навчального процесу під час розв'язання проблем. Ефективність запровадження інтерактивних технологій у процес підготовки майбутніх учителів початкової школи залежить від їхньої обізнаності в галузі педагогіки, психології та часткових методик. Так, матеріал теоретичної частини практичного заняття № 1 (тема: “Модернізація системи загальної середньої освіти України”) доцільно опрацювати зі студентами за допомогою технології “Карусель”. Із цією метою частині бакалаврів пропонується скласти питання з теми заняття і знайти на них відповіді (внутрішнє – нерухоме – коло “Каруселі”). Інша частина студентів має опрацювати вдома теоретичний матеріал і під час проведення практичного дати відповіді на поставлені запитання (зовнішнє – рухоме – коло “Каруселі”).

Виконання завдань практичної частини занять також має передбачати застосування певних інтерактивних технологій. Наприклад, практична частина заняття № 3 (тема: “Зміст освіти в національному загальноосвітньому навчальному закладі”) може проводитись із застосуванням технології “Акваріум”. Користуючись знаннями з педагогіки та часткових методик доведіть, що підручники з рідної мови для початкової й основної школи побудовано з урахуванням наступності і перспективності. Під час виконання практичної частини заняття № 6 (тема: “Оцінювання навчальних досягнень школярів”) доцільно застосувати технологію “1 – 2 – 4 – усі разом”.

Користуючись знаннями з педагогіки та часткових методик доведеться, що критерії оцінювання навчальних досягнень школярів передбачають реалізацію загальнодидактичних принципів наступності і перспективності. Не викликає сумніву той факт, що самостійна робота є основним засобом засвоєння студентами матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Такий вид діяльності передбачає вивчення майбутніми фахівцями окремих питань курсу. Так, бакалаврам під час опрацювання курсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” можна запропонувати таку тематику самостійної роботи: “Наступність і перспективність як передумова успішного навчання учнів початкової й основної школи”, “Зміст освіти початкової й основної школи: особливості навчального плану, програм і підручників”, “Методи педагогічного діагностування й оцінювання навчальних досягнень учнів початкової й основної школи” тощо. Засвоєний у процесі самостійної роботи навчальний матеріал має бути винесено на поточний контроль.

Загальновідомо, що індивідуальна робота проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їхньої підготовки та розвитку творчих здібностей. Так, у процесі вивчення курсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” майбутні фахівці можуть готувати доповіді за такими темами: “Принципи побудови системи освіти у країнах Західної Європи”, “Загальні вимоги щодо оптимального поєднання методів навчання”, “Особливості перевірки й оцінювання успішності учнів початкової школи” тощо.

Рейтингова система оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців з курсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” має передбачати використання поточного, проміжного і підсумкового контролю. Поточна рейтингова оцінка складається з балів, які студент має отримати за такі види навчальної діяльності з кожного змістового модуля: систематичність та активність роботи на практичному занятті; виконання завдань для самостійного опрацювання; підготовка індивідуального завдання. Проміжна рейтингова оцінка виставляється в балах за результатами засвоєння змістового модуля навчальної дисципліни та визначається як сума поточних і контрольних рейтингових оцінок. Проміжна рейтингова оцінка за окремий заліковий кредит має становити не більше 59 балів. Підсумкова рейтингова оцінка виставляється в балах як сума середнього показника проміжних рейтингових оцінок і модульної контрольної рейтингової оцінки.

З метою забезпечення об'єктивного контролю щодо формування професійної компетентності майбутнього фахівця з навчального курсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” студентам необхідно запропонувати виконати контрольні роботи з кожного змістового модуля та модульної контрольної роботи. Контрольні роботи складаються із тестових завдань, кожне з яких оцінюється в 1 бал. Пропоновані завдання мають носити репродуктивний характер, що дозволяє з'ясувати рівень орієнтації студента у групі схожих понять, явищ, процесів, виявити знання педагогічних термінів.

Висновки. Важливим фактором забезпечення наступності і перспективності у навчанні школярів є готовність майбутнього вчителя до здійснення безперервної освіти. Її формування є тривалим поетапним процесом, який забезпечується виявленням і розвитком професійних здібностей,

особистісних якостей, власне навчанням за фахом із застосуванням нових методик, наданням майбутнім педагогам методичної допомоги у професійній адаптації, самоствердженні і шліфуванні майстерності. Аналіз літератури з означеної проблеми та результатів бесід із учителями дозволив визначити теоретичні засади підготовки майбутніх учителів 1-4 класів до здійснення безперервної освіти (послідовне розкриття взаємозв'язку і взаємозумовленості в досягненнях у галузі психології, педагогіки і часткових методик щодо запровадження безперервної освіти школярів; підготовка студентів до створення умов для перспективного засвоєння учнями теоретичного матеріалу), які знайшли свій відбиток у навчальному курсі "Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти" для студентів спеціальності 6.010102 "Початкова освіта".

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. У подальшому планується дослідити теоретичні засади підготовки учителів-предметників до забезпечення безперервної освіти учнів основної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Преемственность в обучении / Б. Г. Ананьев // Советская педагогика. – 1953. – № 2. – С. 33–38.
2. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці / Г. О. Балл // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти : [наук.-метод. зб.]. – К., 1994. – С. 98–100.
3. Богоявленский Д. Н. Психология усвоения знаний в школе / Д. Н. Богоявленский, Н. А. Менчинская. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 348 с.
4. Вашуленко М. С. Перспективність і наступність у навчанні української мови в початковій і середній школі / М. С. Вашуленко // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 8. – С. 15–20.
5. Дурай-Новакова К. М. Профессиональная готовность как подструктура личности будущего учителя // Формирование личности учителя в системе учебно-воспитательного процесса в педагогическом институте / К. М. Дурай-Новакова. – Москва : МГПИ им. В. И. Ленина, 1980. – С. 62–63.
6. Капська А. Й. Деякі особливості формування готовності студентів до професійної творчості / А. Й. Капська // Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів : Теорія, практика, програми. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 5–12.
7. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – К. : Вища школа, 1987. – 54 с.
8. Люблинская А. А. Преемственность в процессе обучения в школе : пособие / А. А. Люблинская ; [под ред. Н. Т. Бочкарёвой]. – Л., 1969. – 225 с.
9. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци ; [сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский]. – М. : Педагогика, 1987. – 413 с. – (Библиотека учителя).
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підр. [для студ. пед. ф-тів] / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.